

סימן מח

גבאי שאיבד את רשימת התורמים לבית הכנסת

שאלה*

בשם ביהכנ"ס כדי לפוטרו מהתקלה שארעה על ידו. הדבר גובל כמעט במעילה. הוא רק יד לקבל אך לא למחול.

ובשו"ע (יו"ד סי' רנח ס"ט):

המכה את חברו או חרפו, בענין שחייב לפי תקנת העיר ה' זהובים, ואמר בפני הגבאי או בפני טובי העיר: איני חפץ בקנס אלא יהיה לצדקה, ואחר כך פייסו עד שמחל לו, אין מחילתו כלום וזכו העניים בקנס.

ומקורו בב"ק לו ע"ב ופירשו הר"ח והרי"ף ויתר הראשונים שהעניים קנו מדין 'מעמד שלושתן'. אמנם שם מדובר בחוב שחייבים לו והוא מקנה את החוב לצדקה. ומכיון שהחוב שייך לצדקה הוא אינו יכול עוד למחול. כי החוב כבר אינו שלו (שהרי מי שהקנה את חובו לאחר במעמד שלושתן אינו יכול למחול ר' קידושין מז ע"א). ואילו בנ"ד אין חוב אלא נדר, ובנדר לכאורה מועילה מחילה, כמו שהוכיח השואל מנדרים כד ע"א. אך הדברים ק"ו, ומה חוב שחייבים לו אישית ויכול היה לעשות בו כחפצו – אחרי ההקדשה אינו יכול עוד למחול, ק"ו בנדר שנידר ישירות לביהכנ"ס, והגבאי אינו אלא מעין יד של ביהכנ"ס לגבות את הנדרים, ק"ו שאינו מוסמך למחול. הוא אינו בעלים על רכוש ביהכנ"ס. בסמכותו לכל היותר לשנות את יעוד התרומות למצוה אחרת (עיין ערכין ו ע"א תוד"ה משבאת) אולם לא למחול.

גבאי איבד את רשימת התורמים שנדרו בעליות לתורה ופתיחת היכל לבית הכנסת, התורמים לא זוכרים כמה התנדבו ולא ניתן לדרוש מהם לפרוע את חובם אלא בצורה חלקית. ללא גביה של החובות עלולים הנודרים לעבור על איסור 'בל יחל נדרו', האם יש דרך להצילם מאיסור זה?

פתיחה

לדעת השואל, ניתן לפתור את הבעיה ולפטור אותם מתשלום הנדרים ע"י מחילתו של הגבאי. ניתן להחשיב את מחילתו כאילו קיבל את נדריהם ובכך נפרעו חובותיהם. השואל מסתמך על הסוגיה בנדרים (כז) שאפשר לומר: 'הריני כאילו התקבלתי' בנדרים, ומפלפל בה כיד ה' הטובה עליו. כמו"כ השואל רצה להוכיח מנדרי צדקה שהעני יכול לומר 'כאילו התקבלתי' ובכך לפטור את הנידר מחיובו.

א. גבאי אינו יכול למחול לתורמים

נ"ד שאני, הגבאי לא דומה לעני המקבל צדקה הוא לא יכול למחול. הדבר אינו בסמכותו. התרומות נועדו לביהכנ"ס ולא לגבאי אישית. וגם אם נניח שיד גבאי כיד ביהכנ"ס, כמו שמצינו לעניין גבאי צדקה שידו כיד העניים, אדרבה הדבר חמור יותר, אין בידו של הגבאי למחול לתורמים

* לרב אביעד תפוחי, כולל בית חגי, אדר ב' תשע"ד.

אמנם לדעת הקצות (סי' ה) ביהכנ"ס הוא רכוש השותפים דהיינו ציבור המתפללים, שלא כדעת האגודה שביהכנ"ס הוא הקדש. וז"ל:

בית הכנסת אין לו דין הקדש אלא הרי הוא כמו חצר השותפין, ומהאי טעמא כתב בריב"ש (סי' ר"ה) דארבע אמות זוכה לכל אדם בבית הכנסת דהו"ל חצר השותפין וכדאיתא בנדרים ריש פרק השותפין (מו, ב) ... ובהדיא תניא ריש פרק אלו מציאות (ב"מ כא, ב) המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הרי אלו שלו, וע"ש דף כ"ד (ע"א) דס"ד דמיירי בשל ישראל, וא"כ מוכח להדיא דמצא בבית הכנסת הרי אלו שלו, אבל לאו מטעמא דאין יד להקדש כיון דבתי כנסיות דין שותפין דהדיוט הוא.

אך התורם לביהכנ"ס לא מתכוון להעשיר את כיסם של המתפללים, אלא מתכוון אך ורק לצורך התפילה, נר למאור ויין לקידוש ולהבדלה וכדו'. אמנם פורמאלית זהו לכאורה ממונם של השותפים, אולם שותפותם מוגבלת אך ורק למטרה מוגדרת ואינם רשאים לעשות בממון זה כעולה על רוחם. ומצינו יחוד כזה בב"ב (סג ע"א):

בן לוי שמכר שדה לישראל, ואמר לו על מנת שמעשר ראשון שלי – מעשר ראשון שלו... כיון דאמר ליה על מנת שמעשר ראשון שלי, שיו"ר שייריה למקום מעשר.

וכן מוכר דקל לפירותיו יש לקונה בעלות מוגבלת רק לצורך הפירות.

השותפים הגבילו את שותפותם למטרה מוגדרת בלבד ותו לא.

ור' שו"ת עונג יום טוב (סי' טז), שהביא את שיטת האגודה שביהכנ"ס הוא הקדש:

ב. גבאי אינו אפוטרופוס

השוואת גבאי בית הכנסת לאפוטרופוס של יתומים לא נראית לענ"ד. הוא אמנם מעין אפוטרופוס של ביהכנ"ס אך גם אפוטרופוס לא רשאי למחול על זכות המגיעה ליתומים. אין האפוטרופוס רשאי להפסיד את ממון היתומים, אא"כ הדבר לטובתם, כשהוא שוקל ריוח מול הפסד. כגון אין נזקקין לנכסי יתומים אא"כ רבית אוכלת בהם.

ובשו"ע חו"מ סי' רצ סט"ו:

אבל אין פוסקים עליהם צדקה, אפילו לפדיון שבויים... מיהו אם פסק עליהם צדקה לאחשובינהו כדי שיצא עליהם שם טוב מותר.

וזו גם כוונת החת"ס (חו"מ סי' קיב) שהתיר לאפוטרופוסים למחול על ממון היתומים ע"מ להשקיט מריבות. כלומר הויתור מותר רק לצורך ריוח ע"מ שלא יריבו איתם. וכן מש"כ המהר"ם שיק (יר"ד סי' רלב) שמותר לאפוטרופוס להתפשר עם הנושים כשיש חשש שאל"כ יפסידו הכל.

אולם בנ"ד אין לו סמכות למחול כדי לפטור את הנוודבים מחיובם. כדי להיפטר מחיובם על כל אחד מהם לתרום יותר מהרגלו כדי להבטיח את עצמו מפני האיסור.

וגם אם חלק לא ירצו אין זו מריבה שחובתו להשקיטה ע"י מחילה. שיתרמו ולא יריבו. או שביהכנ"ס לא יריב איתם, ויתן להם להתמודד עם בעייתם בעצמם.

ג. האם המתפללים יכולים למחול תרומות לבית כנסת

גם כל המתפללים יחד אינם מוסמכים למחול. הם אינם הבעלים של ביהכנ"ס לעניין זה.

הקדש גמור של ביהמ"ק פטור משבועה ולא הקדש אחר. ולפי הקצות ביכנ"ס הוא בכלל לא הקדש, אלא רכוש השותפין וכן הכריעו האחרונים באו"ח סי' ש"ו ס"ו ראה מג"א, הגר"ז והמשנ"ב שם, וא"כ חייב שבועה.

אלא שצ"ע אם רשימות אלו דינם כשטר. שטר ניתן לגבייה ולהעברה והוא לא פחות מדבר הגורם לממון, לדעת תי' אחד בתוס' ב"ק ע"א ב ד"ה וסבר לה כרבי שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי –

דע"כ לא מחייב רבי מאיר אלא בדינא דגרמי כגון בשורף שטרות של חבריו וכיוצא בו שראוי השטר לכל העולם למכור ולגבות בו... אבל דבר הגורם לממון כמו שור הנסקל וקדשים שחייב באחריותן אינו ראוי אלא לזה שיפטר בו עצמו לא יחייב רבי מאיר...

משא"כ רשימות אלו שאינן אלא לתזכורת ולא ניתן לגבות באמצעותם ממון ואינם דבר הגורם לממון יתכן שאפי' שבועה אינו חייב. וצ"ע.

וגם אם הגבאי אינו נוטל שכר מביהכנ"ס יש מקום לומר שחייב לפצות את ביהכנ"ס כדי לצאת ידי שמים. כי גם אם נניח שאותן רשימות אינן כשטרות, שהשורף אותם חייב מדינא דגרמי, לפחות גרמא יש בהם ובגרמא חייב לצאת ידי שמים. אם כי צ"ע אם יש כאן אפילו חיוב גרמא. גם אם היה מאבד בידים ספק אם יש כאן חיוב, כי אינן שטרות ממש, ק"ו שהרשימות אבדו לו בהיסח הדעת. ולמרות שהוא שומר שכר הוא פטור מעיקר הדין מגניבה ואבידה, ומכיון שהרשימות שאבדו אינם שטרות ממש ספק אם יש בהם חיוב לצ"ש. ואולי רק מידת חסידות יש כאן. וצ"ע.

אולם גם אם היה מקבל שכר מביהכנ"ס וחייב שבועה, מכיון שנוהגים לא להשביע

המג"א (בסי' רנ"ד) כתב בשם האגודה דאם מצא מציאה בחצר בהכנ"ס לא זכה בה הבה"כ דחצר קונה משום יד ואין יד להקדש. והתירו"ט (במס' מעילה) הקשה הא במציאה חצר קונה משום שליחות ושליחות יש להקדש... ולענ"ד אי משום הא לא אריא דמאן לימא לן דרחמנא שויא שליח לזכות במציאות ולא אמרינן שלוחי דשמיא אלא לענין קרבנות שהתורה אמרה שיקריבם הכהן. אף אנו נאמר שהשותפים בביהכנ"ס הם שותפים אך ורק לענין מצוה לה השתתפו ותו לא.

ד. האם הגבאי חייב בשבועה

לענ"ד הפתרון הוא אכן מחילה, אך בכיוון קצת שונה. גבאי זה הריהו שומר שכר וחייב בגניבה ואבידה. בין אם הוא מקבל שכר מביהכנ"ס ובין אם לאו. כי גם אם אינו מקבל שכר הוא שומר מצוה ומדין פרוטה דר"י דינו כשומר שכר וחייב בגניבה ואבידה. וא"כ בעצם הוא גרם נזק לביהכנ"ס. אולם הנזק היה רק ע"י איבוד נייר של רשימות שאין גופן ממון. ושומר שכר אינו חייב בגניבה ואבידה על דבר שאין גופו ממון כמבואר במשנה ב"מ נו ע"א. אך בשו"ע חו"מ סי' ס"א נפסק: ומכל מקום שומר שכר מפסיד שכרו עד שישבע ששמר כראוי. וכן פטורים אף מפשיעה (והכי קי"ל). ויש מחייבים בפשיעה. וכל אלו חוץ מן ההקדשות, פטורים אפילו משבועה שאינם ברשותו.

אם הגבאי מקבל שכר מביהכנ"ס עליו להישבע ששמר כראוי. אלא שלדעת האגודה ביכנ"ס מוגדר כהקדש ולכאורה הקדש פטור משבועה. אך הסמ"ע והגר"א כתבו שרק

קטנים הם אינם בני מחילה. מיהו כאן ניתן לברר אם אכן יש בביהכנ"ס שותפים יתומים קטנים. מצב כזה נוצר כתוצאה ממיתת אחד השותפים שהותיר יתומים קטנים. והדבר ניתן לבירור. יתרה מזאת, מצב כזה היה יכול להיות רק בביהכנ"ס של פעם, שנבנה ע"י בני העיר והוא שייך להם (לכן ניתן למכור רק ע"י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר) וכשמת מישו מהם ביהכנ"ס שייך גם ליורשיהם הקטנים. אך בימינו המצב שונה. ביהכנ"ס נבנה ע"י הקצאת קרקע עירונית מטעם העיריות והקצבות ממשלתיות ותרומות שונות. התמיכות והתרומות ניתנו לביהכנ"ס ולא לאנשים פרטיים. ביהכנ"ס מנוהל ע"י עמותה הרשומה כחוק והיא זו הנחשבת כבעלים החוקיים, או הנהלה הבאה מכוחה. ולפי החוק אין לאף אחד בעלות ממונית על ביהכנ"ס ולא על חלקים ממנו. דבר זה מוסכם גם עפ"י ההלכה (להוציא ס"ת שהושאל לביהכנ"ס). אך יחסי עובד ומעביד יש. לכן נלענ"ד שהנהלת ביהכנ"ס מוסמכת למחול לגבאי על איבוד הרשימות.

מסקנה

הנהלת ביהכנ"ס תמחל לגבאי על איבוד הרשימות. ובכדי לכסות את הוצאות ביהכנ"ס, שנגרעו כתוצאה מאיבוד הרשימות, התורמים מתבקשים לתרום לצאת ידי חובת נדרם שעדיין לא שולם. וכל אחד יתרום לפי הבנתו כמה הוא רגיל להתחייב.

אלא לפשר, כאן איננו יודעים על איזה סכום צריך להתפשר, ואפשר להגיע להסכמה עם הנהלת ביהכנ"ס שכלפיה עליו לתת דו"ח, על סכום הפשרה. נמצא שביהכנ"ס רשאי למחול לפחות על חלק מהתשלום, ובעצם גם על כולו. וא"כ ה"ה אם נניח שיש עליו חיוב לצאת ידי שמים מדין גרמא, רשאים בעלי ביהכנ"ס למחול על חיובו.

גם אם נניח שהיה חייב מעיקר הדין לביהכנ"ס, התובעים, המעסיקים שלו, שהם כלל המתפללים, רשאים למחול לו על הנזק שגרם לביהכנ"ס, מתוך התחשבות במצבו ובתפקידו כמקובל בכל מערכת יחסים בין עובד ומעביד. ק"ו בספק חיוב גרמא שהם מוסמכים ורשאים למחול לו כמו כל מעביד המוחל לעובד (ר' ב"מ פג ע"א שממדת חסידות ראוי למחול לעובד על נזק שגרם שלא בכונה).

ה. בעלות קטנים שאינם בני מחילה בבית כנסת בימינו

אך העונג יו"ט סי' טז כתב: דחצר ביהכנ"ס יש גם לקטנים וחרשים חלק בו כמ"ש הר"ן ד"ל (בפ' בני העיר) דהא דז' טובי העיר יכולין למכור ביהכנ"ס אף שיש ליתומים קטנים חלק בו הוא משום דנעשו זט"ה כאפטורפוסים לקטנים עיין שם. וא"כ כיון דישי לקטנים חלק בחצר ביהכנ"ס נראה דמציאה שנמצא בחצר שחרש או קטן ופקח שותפין בו לא קני גם הפקח. וא"כ אם יש בין השותפים של ביהכנ"ס